

Historische Kring Zuidhorn

10e jaargang nr. 1 juni 2020

In dit nummer:

Aaltje Pelster geboren
op de Hondebult

Torenklokkenroef van
1943

Kleipijpen

Historisch
onderzoeksbureau in
Zuidhorn

Klaas Siekman man
met vele kwaliteiten

De standerdmolen
van Zuidhorn

Dal van de Oude
Riet, wie kent het
niet?

Losse nummers € 2,50

Periodiek van de Historische Kring Zuidhorn

9^e jaargang nr. 2

Juni 2019

Redactie

Nico Attema

Joop Cleij

Kees Kugel

Jan van Weerden

Druk

RCG Groningen

Bestuur van de HKZ

Voorzitter

P. H. Pellenbarg

Secretaris

J. Wijbenga

secretarishkz@gmail.com

Penningmeester

A. Fennema

Overige leden

G. van Agteren-Birza en H. Koot

Archief W. Renkema

Website

www.historischekringzuidhorn.nl

Inhoud

Aaltje Pelster geboren op de Hondebult	Blz. 3
Klokkenroof van 1943	Blz. 5
Kleipijpen	Blz. 9
Historisch onderzoeksbureau in Zuidhorn	Blz. 13
Klaas Siekman man met vele kwaliteiten	Blz. 17
De Standerdmolen van Zuidhorn	Blz. 23
Dal van de Oude Riet, wie kent het niet ?	Blz. 28

ISSN: 2589-2487

Illustratie op titelblad: Foto uit begin 1900. De nog jonge Klaas Siekman inspecteert de voortgang in de bouw van een van zijn scheppingen.

Aaltje Pelster geboren op de Hondebult

Hoogtepunten in het bestaan van een redactielid zijn de telefoontjes of mails van mensen die reageren op iets wat we in ons periodiek schreven. Want, neemt u dat maar aan, dingen uitzoeken en verhalen schrijven is doorgaans een eenzame bezigheid.

Een bezigheid die ons gelukkig wèl een zekere voldoening geeft, want anders zou het gauw gebeurd zijn met dit blad.

*Deze keer was het een mijnheer die mij op een avond in 2019 belde. Hij had mijn naam, in samenhang met het woord **Hondebult**, op een website gezien. En het geval wilde dat de beller bij het onderzoek naar zijn voorouders in een geboorteakte uit 1853 op deze vreemde naam gestuit was. Wij vertelden elk ons verhaal. Hij wist wat meer en ik had een aanleiding om een paar dingen uit te zoeken en deze korte bijdrage te schrijven.*

Ten zuiden van Zuidhorn op het einde van het vroegere Holtpad, staat een boerderij waarop drie generaties Hes woonden. De verklaring van Klaas Hes, dat zijn vader en diens broers de naam van de boerderij rond 1920 bedacht zouden hebben was tot voor kort afdoende. Maar onlangs bleek dus dat die naam **al in 1853 in gebruik was**. Toen werd hij in een geboorte-akte vermeld (en wellicht ook in andere). Letterlijk staat er:

*op maandag den 26 ste july deses jaars des avonds te tien uur **op de boerenplaats de Hondebult**, gelegen onder Zuidhorn (nummer 105) uit derzelfs echtgenote Aaltje van der Molen,oud eenendertig jaar zonder beroep wonende mede aldaar, is geboren een kind van het vrouwelijk geslacht. Kortom: lang voordat de grootouders van Klaas Hes zich op de Hondebult vestigden stond de plek al onder deze naam bekend!*
En daarmee doemen twee vragen op want:

Wie bedacht de naam Hondebult als het niet de jongens Hes waren?
Gingen de *eerdere naamgevers* daarbij ook uit van de veronderstelling dat ze op de Hondsrug woonden? Of heeft de naam een andere oorsprong?
Is er misschien sprake van verbastering van een andere naam?
En terzijde: *waarom beviel Aaltje van der Molen op deze plaats?*

De steen met de naam De Hondebult ligt achter de boerderij op het eind van het vroegere Holtpad. De huidige Holtweg vormde het begin van de nu verdwenen zandweg waaraan vier of vijf boerderijen lagen.

Nog een Hondebult

Typ je het woord Hondebult in bij de zoekfunctie van de website Delpher, dan duiken er vijf verwijzingen op. Daaruit blijkt dat er in de Achterhoek ooit een plaats was met die naam. In het raadsverslag uit 14-1-1919 van Ambt Doetinchem bijvoorbeeld, worden de nodige regels gewijd aan het voorgenomen tracé van een aan te leggen weg die in het ene geval wél, en in het andere niet over de **Hondebult** zal lopen. *'De heer Hofs zou het betreuren als nu niet de bewoners van de Hondebult worden geholpen'.*

Aan de lezer

Ondanks lang speuren slaagde ik er niet in de naam van dit gehucht in de buurt van Doetinchem op een (historische) kaart te vinden.

In tegenstelling tot 'onze Hondebult', blijft de oorsprong van dit toponiem in nevelen gehuld.

Misschien een aardige puzzel voor u?

Nico Attema

De klokkenroof van 1943

'Van bepaalde zijde gevorderd'. De lotgevallen van de oude klok (1611) van de Dorpskerk te Zuidhorn

Het gebruik van klokken

Het is logisch dat na de komst van het christendom in onze streken (vanaf de achtste eeuw begonnen en voltooid in de twaalfde en dertiende eeuw) de eerste klokken in de kloosters zijn gebruikt, waar ze een grote rol speelden bij het aangeven van de dagelijkse activiteiten. Vanaf 1169 werd de aanschaf van klokken voor kerken en kapellen verplicht gesteld. Het geluid van klokken werd gebruikt ter aankondiging van begin en einde van kerkelijke plechtigheden, voor aanduiding van de tijd van de dag, bij feestelijke of droevige gelegenheden en als alarm bij brand, storm of hoge vloed.

Het gietproces

Het gieten van klokken komt neer op het uitgieten van tot ca. 1100 graden verhit vloeibaar brons (20% tin, 80% koper) in een mal. Deze mal omsluit een holle ruimte in de vorm van een klok. Klokken kunnen tot klinken worden gebracht door er met een hamer op te slaan of met behulp van een klepel, waarbij de klok in beweging wordt gebracht. Aan het eind van de middeleeuwen is het gieten van klokken het werk van ambachtelijke bronsgieters. Grote klokken werden ter plaatse gegoten, kleinere steeds meer in in steden gevestigde bedrijven. Op de klok van Zuidhorn staat dat hij in de stad Kampen is gegoten. De oudste klok van Nederland hangt in de toren van de kerk van Stedum en dateert uit 1300. Deze klok heeft dus zeven eeuwen lang haar klanken over Stedum uitgestrooid!

De klok van Zuidhorn

In 1611 goot de klokkengieter Hendrik Wegewart uit Kampen een klok voor de Hervormde Kerk van Zuidhorn. Op deze klok stond het volgende opschrift:
Allardt Gaickinga Ter Borch und Jellema, juncker und hovelinck tho Warfhuisen, Suidhorrum, Godlinse unde Leermnes, Pabo Broersema op Hanckema, hovelinck tot Suythorm, Norhorm, Beem ende in Humsterlandt ende grietman over Langewolt. Hendrick Lowens, Timen Yanzon nu ter tit karekvochden, Henrick Wegewart goot my in der Stdt Campen A^o 1611

Allereerst valt op hoe slordig (in onze ogen) er met de spelling van namen werd omgegaan. Er bestond gewoon nog geen standaardspelling. Zo kan het gebeuren dat de plaatsnaam Zuidhorn op dezelfde klok wordt gespeld als Suidhorrum en Suythorm. Een opschrift op een klok is bedoeld voor zeer lange termijn. De klok van Wegewart heeft dienstgedaan van 1611 tot 1943.

De vordering van klokken in de Tweede Wereldoorlog

Klokken kunnen een rijke bron aan grondstoffen voor de oorlogsindustrie vormen. De Nederlandse regering was zich daarvan voor de Tweede Wereldoorlog al bewust. Tussen 1939 en 1942 werden codes aan klokken toegekend: een M stond voor monumentaal, onvoorwaardelijk behoud gewenst. Verder werden de letters A, B en C gebruikt om de ouderdom en beschermwaardigheid aan te geven. Al voor de oorlog werd op de meest waardevolle klokken (daterend van vóór 1600) een witte M geschilderd. In de toren kwam een in vier talen gedrukte verklaring te hangen met een verzoek van de Nederlandse regering deze met een M gemerkte klok(ken) te sparen. Dit alles heeft niet kunnen verhinderen dat in het voorjaar van 1943 6700 klokken uit torens in Nederland op grond van de Metallgutverordnung uit 1942 werden verwijderd en per trein of per boot naar Hamburg gebracht. Ca. 4.700 klokken zijn in de smeltovens verloren gegaan.

De toespraak van Ds. J.J.H. Bange

Op 24 februari 1943 had een opmerkelijke gebeurtenis plaats. Nadat bekend was geworden dat de klok van Zuidhorn gevorderd was voor de oorlogsindustrie is een bijeenkomst georganiseerd in of bij de kerk. Dominee Jacobus Johannes Henricus Bange, predikant te Zuidhorn van 1908-1946, heeft daar een toespraak gehouden en Roelof Lammert Kliphuis, organist te Zuidhorn van 1936-1963, speelde op het door Van Dam in 1924 verbouwde Snitger/Freytag-orgel (1793) het koraalvoorspel "Ich ruf zu dir Herr Jesu Christ" van Johann Sebastian Bach. Het bijzondere is, dat zowel van de toespraak als van het orgelspel een geluidsopname bewaard is gebleven, op een soort van glasplaat vastgelegd.

Ds. Bange spreekt heel gestileerd, zonder zijn emoties te laten blijken. Een prachtige, ingehouden toespraak. Opvallend is hoe hij de Duitse bezetter aanduidt: de klok heeft voor de laatste keer geluid, ***omdat zij van bepaalde zijde wordt gevorderd***. Hij noemt de Duitsers niet! Hier volgt de toespraak in zijn geheel:

Op heden, woensdag 24 februari negentienhonderddrieënveertig, te vier uur in de middag, waarop de torenklok voor de allerlaatste keer heeft geluid, omdat ze van bepaalde zijde wordt gevorderd, en dientengevolge een zelfde lot ondergaat als al de andere klokken in den lande, zo breng ik, dominee J.J. H. Bange, predikant bij de Hervormde Gemeente te Zuidhorn, in tegenwoordigheid van velen onze dierbare torenklok in deze laatste stonde een groet ten afscheid. De heer R.L. Kliphuis, onze organist, wijdde enig orgelspel aan haar, laat mij het doen met een enkel woord, mede ook uit naam van de burgemeester der gemeente, den heer R.A. Cleveringa, de president-kerkvoogd den heer K. Bolt, de oud-burgemeester en oud-president-kerkvoogd den heer G. de Vries en geheel Zuidhorn.

Welnu dan, sedert zij Anno 1611 door Hendrik Wegewart in de stad Kampen werd gegoten, heeft zij van toen af onafgebroken in de toren gehangen. Zwaar 1000 kilogram, wijd 1 meter 20 centimeter, lang 1 meter tien, voorzien van een opschrift dat de namen bevat van twee aanzienlijke ommelander families, namelijk van Allard Gaickinga, eigenaar van 't huis Ter Borg en Jellema, jonker en hoveling tot Warfhuizen, Zuidhorn, Godlinze en Leermens. Van Pabo Broersema op Hanckema, jonker en hoveling tot Zuidhorn, Noordhorn, Beem en Humsterland en grietman over Langewold. Dan volgen de beide namen van de toenmalige kerkvoogden, namelijk van Hendrik Lowens en Tiemen Janszoon. En de naam van de reeds genoemde klokkengieter, benevens de wapenzegels van Gaickinga met Clant, van Broersema met Frytema, van Abel Iwema met Ybema.

Hoeveel zware stormen in de eeuwen van haar bestaan over haar zijn heengegaan, al dien tijd deed zij haar blijde en haar droeve klanken horen. Trouw steeds riep ze de gelovigen op tot het bedehuis en beweeende zij de doden. Maar nu is het ogenblik daar dat werd geluid niet voor en over anderen, doch over haarzelf. En dit betekent haar einde, voor eens en voor altijd. Het zij zo! Zullen we dan nu voortaan haar nimmermeer horen luiden en slaan? God zij lof, haar klank blijft, waarover wij ons verheugen en waarvoor haar vrienden bij dezen hebben gezorgd.

Aan het eind van de toespraak is klokgelui te horen, na enige tijd ook het geluid van kinderstemmen.

Het einde van de klok van Wegewart

Op 5 maart 1943 werd de klok van Henrick Wegewart uit 1611 door de firma Albert Postema, aannemers te Zuidhorn, uit de toren gehaald. Een geschilderde tekst op een van de balken in de toren herinnert aan deze gebeurtenis: *de klok*

uitgehaalt 5 maart 1943 door a. postema, aannemers zuithorn. Op 10 maart werd de klok afgevoerd naar een opslagplaats in Groningen of Hoogezand en vandaar naar Hamburg vervoerd, met een aantal andere klokken uit het Westerkwartier. Op de klok van Zuidhorn zijn blijkens een bewaard gebleven foto de jaartallen 1611 en 1943 geschilderd, als het ware geboorte- en sterfjaar van de klok. De klok van Zuidhorn is niet teruggekomen, 165 andere klokken uit de provincie Groningen evenmin.

In 1948 werd een nieuwe klok gegoten door klokkengieterij Van Bergen in Heiligerlee. Deze werd op 24 december 1949 in gebruik genomen door burgemeester Cleveringa en dominee Bange.

De gebeurtenis werd in 1943 op verschillende foto's vastgelegd. Bij het bekijken daarvan krijg je niet de indruk dat de mensen die de klus moesten klaren bijzonder onder de indruk waren van de triestheid van hun opdracht. Het beeld roept associaties op met foto's die gemaakt worden na afloop van een jachtpartij en waarop het geschoten wild op de voorgrond ligt.

Kleipijpen

'Na gedane arbeid is het goed rusten' moet Albert Loppersum (1831-1916) hebben gedacht. Hier geniet hij van z'n kleipijp in de tuin voor z'n huis. Albert was de eerste sein- en wisselwachter in Zuidhorn toen de spoorlijn in 1866 geopend werd. Hij woonde in het kleine huisje Kerkstraat 6.

Als je afgaat op deze foto zou je kunnen oordelen dat hij hier reeds van z'n pensioen geniet, hij zal dus omstreeks 1900 gemaakt zijn.

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw tot aan het begin van de twintigste eeuw zijn er in Nederland kleipijpen gerookt. Het was natuurlijk een zeer breekbaar product en dus eigenlijk een wegwerpartikel uit vorige eeuwen. Met een beetje geluk zijn ze op allerlei plaatsen te vinden, op geploegde akkers, in bagger uit sloten of in oude beerputten, kortom daar waar gegraven wordt moet je de ogen openhouden.

Dat deden we dan ook toen wij in 1977 ons pand aan de Hoofdstraat 8/10 in Zuidhorn gingen uitbreiden. Circa 130 m² tuin

offerden we daarvoor op, waarvan het grootste gedeelte tot op 80 centimeter uitgegraven en afgevoerd moest worden. Al gauw werden we verrast door de grote hoeveelheid pijpenstelen en koppen die we tegen kwamen. Naar schatting kwamen er wel 75 à 100 fragmenten boven de grond. De stelen waren voor ons niet zo interessant, maar de koppen werden aan de kant gelegd. Een paar van mijn medewerkers vonden het leuk en ze namen een aantal mee. Ook mijn interesse was gewekt en tot op heden heb ik er nog ongeveer twintig stuks van in mijn bezit.

Productie en kenmerken van de Nederlandse pijpen

Kleipijpen zijn gemaakt in verschillende steden waarvan Gouda de belangrijkste

was, maar ook in plaatsen als Gorinchem, Schoonhoven en Utrecht zijn grote hoeveelheden pijpen gemaakt. Aan de hand van hielmerkjes kun je achterhalen wie de pijpenmaker is geweest en als er een voorstelling op de pijpenkop staat kun je uitzoeken wat de betekenis daarvan is. Veelal zit er aan het einde van de steel onder de ketel een uitstulping waar een merkje in staat, dit noemt men het 'hielmerk'.

Boven: Deze pijpenkop is gedecoreerd met het wapen van Gouda, vastgehouden door twee leeuwen met afgewende kop. Om het wapen staat het motto van de stad Gouda aangebracht 'PER ASPERA AD ASTRA' (Door de Doornen naar de sterren) hij is te dateren tussen 1815 en 1845. Op het hielmerk staat Koning David afgebeeld. De vermoedelijke pijpenmaker is Aart de Jong.

De meeste koppen die we vonden waren niet gedecoreerd, maar wel voorzien van een hielmerk: twee ruiten met een kroontje erboven. Vermoedelijk zijn die uit de periode 1700-1730 en de pijpenmaker was Bartholomeus Pieterszoon den Hagenaar.

Rechts: De eerste pijpjes waren klein. De tabak was erg duur maar later toen de tabak goedkoper werd, groeiden de pijpen mee. De hoogte van deze kleine ketel is ca 2,5 cm maar doordat er geen hielmerk meer aan zit is hij moeilijk te

dateren. Vermoedelijk moeten we denken aan de periode 1630-1660.

Straffe rokers

In 1825 stond op de plaats van ons huidige huis een kleinere woning, die door de toenmalige burgemeester en notaris Frans Izaak Abresch werd gekocht van de weduwe van Willem Kornelis Togtema. Na afbraak van het huis liet hij op deze plaats het huidige pand bouwen waarin hij tot zijn dood in 1852 woonde.

Frans Izaak werd als burgemeester en notaris opgevolgd door zoon Hendrik Guichart Abresch, die het pand vervolgens nog tot 1882 bewoonde.

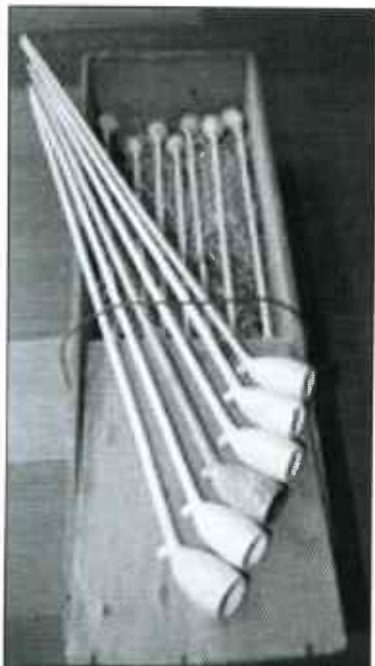
Daarna verkocht hij het aan zijn opvolger, notaris Willem Koning. Zowel vader & zoon Abresch als Willem Koning moeten straffe pijprokers zijn geweest, gezien het grote aantal koppen dat later in de tuin tevoorschijn kwam (Na 1900 zal de groei daarvan geleidelijk afgenomen zijn).

De pijpenkist, Gerhard Posthumus en Jogchum Offeringa

Onze tuin grenst aan de tuin van 'Het huis met de Leeuwen' in de Nieuwstraat. Nadat we in 1966 het huis aan de Hoofdstraat kochten, hadden we sporadisch contact '*over de heg*' met onze achterburen, de weduwe van Hemke Scheeringa, die samen met haar dochter Sapke het huis bewoonde. De twee waren erg op zichzelf, waardoor de gespreksstof meestal beperkt bleef. Er waren trouwens ook maar weinig mensen die ze in het huis toelieten, en al helemaal niet in de voorkamers. 's Zomers woonden moeder en dochter in de keuken en zomers verbleven ze in het (voormalig) kippenhok achter het huis.

Toch heb ik die gelegenheid wel gekregen. Wat was het geval? Door de verzekering werd een periodieke keuring geëist van de elektrische installatie. Daaruit bleek dat de bedrading, die nog bestond uit draad met rubber isolatie, dringend aan vervanging toe was. In de loop van de jaren was het rubber verhard en daardoor korrelig. Wij kregen de opdracht om deze klus uit te voeren. Hiertoe was het natuurlijk noodzakelijk dat we in alle vertrekken ons werk moesten doen. Een prachtige gelegenheid om onze ogen de kost te geven. Dat was genieten, het huis stond vol met antieke meubels en leek nog geheel gestoffeerd alsof er de laatste honderd jaar niets was veranderd. De aanleiding dat ik dit schrijf is dat we op de vliering voor het toegankelijk maken van de installatie een grote kist moesten verplaatsen. We konden het niet nalaten om even het deksel op te lichten. Wat bleek, de kist was tot aan de nok toe gevuld met Goudse pijpen. Hieruit bleek dat de echtgenoot zaliger van mevr. Scheeringa ook een verwoed liefhebber was van het smoken van een pijpje, omdat hij ze per gros kocht. Niet

alleen hij, maar ook Gerardus Posthumus en z'n huisknecht Jogchem Offringa, die voor Scheeringa het huis bewoonden, zullen er wel aan bijgedragen hebben, gezien de leeftijd van de door ons gevonden pijpenkoppen in de tuin. Ongetwijfeld zal een zoektocht in de tuin van het Huis met de Leeuwen veel meer opleveren en vast niet alleen pijpenkoppen. Zo zie je dat zelfs een wegwerpartikel nog een verhaal op kan leveren.

Boven links: Transportkist voor pijpen, deksel ontbreekt. In deze kist zat een gros 'Grootkop Bruinpunten'. Rechts Jogchum Offringa met pijp achter het 'Huis met de Leeuwen', Nieuwstraat 6.

Bronnen: Wil je wat meer weten over dit onderwerp? Hieronder een aantal bronnen waar je heel interessante informatie kunt vinden.

www.claypipes.nl, <http://www.kleipijp.nl/>, <https://youtu.be/5G3nuBgnSDI>
www.verhalenwerf.nl/page/767/de-bruidegomspijp

Historisch onderzoeksbureau in Zuidhorn

Erik Dijkstra: een inventieve en creatieve speurder

Vorig jaar maakte ik min of meer bij toeval kennis met Erik Dijkstra, die in een straat niet ver van mijn huis verwijderd historisch onderzoek bedrijft. Op het raam van zijn 'aan huis-kantoor' las ik destijds het in sierlijke letters geschreven woord '*Ferline*'. Al naar gelang iemands achtergrond duidt hij zo'n naam anders. De een zou denken dat de naam iets met bloemen te maken heeft een ander denkt aan een meisjesnaam, eventueel gekoppeld aan zoiets als een schoonheidssalon. Maar de Fries herkent het woord meteen: *Ferline* staat voor het Nederlandse woord 'verleden'. Mijn nieuwsgierigheid was gewekt en ik belde aan bij de familie Dijkstra aan de Punter.

Ik bleek beland te zijn bij iemand die net als mijn redactiegenoten en ik geïnteresseerd is in de (regionale) geschiedenis. Het verschil? Erik, die al van jongs af aan een passie heeft voor historie, maakte van deze hobby zijn beroep. In de loop der jaren heeft hij de nodige stappen in die richting gezet. Nu verricht hij in opdracht historisch onderzoek en werkt mee aan publicaties over uiteenlopende onderwerpen. Het opzetten van een onderzoeksbureau met de toepasselijk naam '*Ferline*' was een logisch vervolg in deze ontwikkeling.

Zou hij de sierlijke letters niet op de ramen hebben gezet dan waren u en ik waarschijnlijk nog lang onbekend gebleven met de verrassende resultaten van zijn historisch speurwerk, waarvan hij op zijn site professioneel en uitgebreid verslag doet.

Wie is Erik Dijkstra?

Erik is inderdaad een Fries, geboren in Sneek en getogen in Bergum. Al op jonge leeftijd las hij alles wat los en vast zit, vooral over historische onderwerpen. Na zijn schooltijd ging hij aan het werk en kwalificeerde zich gestaag 'by learning at the job'. Op het ogenblik is hij projectleider hang- en sluitwerk bij BPZ in Assen. Hij is getrouwd met Harriëtte en vader van twee kinderen. Hij woont al bijna twintig jaar in Zuidhorn.

Al die tijd slaagde hij er ondanks zijn historische interesse toch in om onder de radar van de HKZ te blijven. Maar daaraan is dus nu een einde gekomen.

In de volgende alinea's vertelt hij hoe zijn liefhebberij uitgroeide tot een serieuze bezigheid.

Erik :

'Ik heb altijd al een fascinatie gehad voor geschiedenis en ik had achteraf graag geschiedenis en/of journalistiek willen studeren. Dat is er helaas nooit van gekomen, maar ik ben er in mijn vrije tijd toch veel mee bezig. Het is bij mij begonnen met stamboomonderzoek. Ik heb daar vóór het internettijdperk een cursus voor gevolgd bij Tresoor in Leeuwarden en heb mijn voorouders weten te traceren tot ongeveer 1600. Mijn wortels liggen in Anjum en mijn familie is altijd in die hoek van Friesland blijven wonen (echt letterlijk aan de dijk, vandaar mijn achternaam) totdat mijn pake Eelke rond 1920 verhuisd is naar Burgum.

Pake is overleden in 1969, maar heeft postuum een belangrijke rol gespeeld in mijn leven. Hij heeft naast veel foto's ook een dagboek nagelaten. Een oorlogsdagboek, want hij schreef het vanuit een strafkamp in het Drentse Yde-De Punt. In 2012 ben ik me in dat dagboek gaan verdiepen en probeerde ik er via internet meer over te weten te komen. Ik begreep niet goed wat voor kamp dat nu precies was. Pake Eelke was in november 1944 gearresteerd wegens werkweigering en werd opgesloten in het Huis van Bewaring in Leeuwarden. Na een week werd hij samen met anderen overgebracht naar Drenthe, om daar te werken aan Duitse verdedigingslinies. Ik heb in 2012 het gehele dagboek gedigitaliseerd en op een website geplaatst. Ook probeerde ik mensen te vinden die op een namenlijstje stonden dat mijn pake had bijgehouden. De meeste mensen die ik kon vinden waren al overleden, maar ik kwam wel in contact met kinderen van oud-gevangenen die op hun beurt ook weer informatie hadden en zo kwam ik steeds meer te weten.

In 2013 kwam ik in contact met de Historische Kring Yde-De Punt die op zich ook niet veel wisten over het strafkamp, maar het had hun interesse wel en samen kwamen we op het idee om een tentoonstelling te organiseren in het voormalige schoolgebouw (toen dorps huis) waar het strafkamp zich

bevond. Binnen drie weken en zonder budget hebben we toch een mooie tentoonstelling op kunnen zetten waar verrassend veel belangstelling voor was. Er kwam ook wat aandacht in de lokale media. Een dag voor de tentoonstelling kwam iemand uit het dorp met een blikje brieven naar me toe. Het bleken ongeveer 80 dankbrieven te zijn van gevangenen van het strafkamp gericht aan mevrouw Timmer, de uitbaatster van het café tegenover het kamp. In het blikje zaten verrassend genoeg ook nog twee brieven van mijn pake. Tijdens en na de tentoonstelling meldden zich nog veel mensen bij me met informatie. Ook meldde zich de eerste oud-gevangene, Jan Fokkema, zich. Hij kon me veel vertellen en heeft de tentoonstelling ook nog bezocht. Na de tentoonstelling werd het nieuws over de vondst van de brieven ook opgepakt door de landelijke media en heb ik enkel dagen vrij moeten nemen om alle journalisten te woord te staan. Daarna ging het heel snel. Ik werd overspoeld met informatie en kon door de brieven en andere egodocumenten in contact komen met nog meer oud-gevangenen (veertien in totaal), wat in 2014 heeft geleid tot een documentaire door Omrop Fryslân. Ik heb daarna zelf intensief onderzoek gedaan, bij lokale archieven, bij het Nationaal Archief en in archieven in Duitsland. De resultaten van het onderzoek heb ik 2018 verwerkt in het boek *Spitten voor de vijand*. Het is uitgegeven door Koninklijke van Gorcum.

Ik heb bij mijn onderzoek veel gebruik gemaakt van online-bronnen om personen te achterhalen. Delpher was voor mij daarbij onmisbaar, naast veel andere bronnen. De kennis die ik daarbij heb opgedaan, heb ik in 2017 gebruikt om te zoeken naar nabestaanden van slachtoffers van concentratiekamp Neuengamme. Het International Tracing Service in Bad Arolsen zette toen hun archief online waarin ook eigendommen stonden van concentratiekampgevangenen. Ik heb toen een stuk of vijf succesvolle zoekacties kunnen afronden waarbij de persoonlijke eigendommen weer teruggegeven konden worden aan de familieleden van de slachtoffers. Dat was erg dankbaar werk. Ik kwam toen ook in contact met de Vriendenkring Neuengamme en in ben 2017 toegetreden tot het bestuur en actief geweest als redacteur van hun informatiebulletin. Daarnaast werd ik ook steeds meer gevraagd voor hulp bij historisch onderzoek (voornamelijk voor journalisten) en heb ik een breed netwerk opgebouwd van journalisten, historici en collega-onderzoekers. Ik heb in 2018 mijn eigen historisch onderzoeksbureau opgericht met het idee om dit naast mijn vaste baan te doen. Ik verricht in opdracht historisch onderzoek. Dat is tot nu toe

voornamelijk gerelateerd aan de Tweede Wereldoorlog, omdat dat nu eenmaal mijn vakgebied is. De meeste opdrachten zijn zoekopdrachten naar familieleden van oorlogsslachtoffers of het zoeken naar informatie over het oorlogsverleden van personen. Maar ik doe ook zoekopdrachten die niets met de oorlog te maken hebben. Ik weet mijn weg te vinden in de online-archieven en kan altijd terugvallen op mijn netwerk. Niet alles wat ik doe is betaald werk. Dat hangt sterk af van de tijd die ik in een zoekopdracht moet steken. Daarnaast help ik ook mensen die vastlopen in een eigen onderzoek of iemand zoeken die kan helpen met het opstellen van teksten. Vorig jaar heb ik als in opdracht van Van Gorcum als redacteur de tekst bewerkt van het boek 'Franse para's in Drenthe' van Harold de Jong over operatie Amherst. Ik ben dus vrij breed inzetbaar'.

Ferline: een verrassende website

Steeds opnieuw ontdek ik informatie op de website van Eriks Historisch onderzoeksbureau die ik eerder over het hoofd zag. Zijn website is een vernuftig kunstwerk, waarop ik heimelijk jaloers ben. In de eerste plaats zien de schermen er aantrekkelijk uit en in de tweede plaats biedt de site een volledig overzicht van de activiteiten die Dijkstra ontplooid en van de diensten die hij in petto heeft voor mensen zoals ik, die vastlopen in het onderzoek naar hun voorouders of die er niet aan toekomen om de gegevens over hun familie op een overzichtelijke wijze voor het nageslacht te bewaren.

Kortom: wanneer u geïnteresseerd bent geraakt, neem dan snel plaats achter de computer en maak kennis met de website [www. Ferline. nl](http://www.Ferline.nl). én met de man erachter.

*Ferline
Eriks onderzoeksbureau
(Zuidhorn, Punter 17)*

H. Schipper

Administratieve en financiële
dienstverlening

Hans Schipper

Boslaan 46
9801 HH Zuidhorn
tel. 06-51560292
E-mail :
hans.schipper@hetnet.nl

www.pijpker.nl

- Verkoop nieuwe en gebruikte auto's
- Reparatie, onderhoud en APK van alle merken

Toyota dealer

Pijpker

Langestraat 22 Noordhorn
Tel. 0594-507850

Gezellig uit eten?
Ook dat kan in ons mooie bedrijf

Tevens voor feesten en catering

De Gast 39 9801AB Zuidhorn
Tel. 0594-502143 www.balk-zalencentrum.nl

b WELKOM!

REDELIJKE VLOEREN • GEMEUBEN • ZONWERMING • KOSTEN

KUOP VOOR AL ONZE PRODUCTEN OP WWW.SCHUILING.NL

SCHUILING
WONEN & SLAPEN

Leek

Peize

Zuidhorn

BURGLER

TRANSPORT BV

Industrieweg 2a
3804 TG Noorthumb
Telefoon (0594) 50 25 33
Fax (0594) 50 23 93
www.burgler.nl

**Gespecialiseerd in het vervoer
van vloeistoffen**

Dierenspecialzaak
Tuinbenodigdheden
Hengelsport
Vrijelijdsartikelen.

Dorpsvenne 5 / Nieuwstraat 3
Tel.: 0594 502502
Fax: 0594 507649
(We bezorgen gratis)
e-mail: gawegman@cs.com
www.ganoldwegman.nl

Tegen inlevering van deze advertentie 10% korting op uw aankopen
(geldt niet voor aanbiedingen)

Rabobank

BISTRO & *TAPASLOKAAL*

HET OUDE RAADHUIS

Bistro en Tapaslokaal het oude raadhuis

Hoofdstraat 4 • Zuidhorn • 0594-528322

www.bistrohetouderaadhuys.nl • www.tapaslokaal.nl

Klaas Azn. Siekman: een man met vele kwaliteiten

Op 11 april 2019 verzorgde Bertus Fennema een lezing over de bekende Zuidhorner architect Klaas Siekman. Toeval of niet, maar eerder had ook ik het plan op gevat om in dit periodiek aandacht aan zijn leven en werk te besteden. Intussen zijn we ruim een jaar verder en kan het geen kwaad om de belangrijkste feiten nog eens op een rijtje te zetten.

De onbekende Klaas

Hoewel Siekman tijdens zijn leven met talloze mensen te maken had, hebben die contacten geen op schrift gestelde herinneringen opgeleverd. En voor navraag bij mensen die de in 1963 overleden Siekman nog in zijn actieve jaren gekend hadden was ik rijkelijk laat. Gaaike Schuiringa was destijds een opgeschoten jongen en had hem in het bijzijn van zijn vader wel eens meegemaakt. En een ander, de vroegere timmerman Appie Rozema, kende de architect vooral uit verhalen van zijn toenmalige werkgever, de aannemer Huizinga. Zij bevestigen het beeld dat bij mij opkomt bij het bekijken van de weinige foto's en bij het lezen van de verslagen van waterschap en gemeenteraad. Hij moet een wat afstandelijk iemand zijn geweest, een deskundige en betrouwbare man die in de loop van zijn leven ondermeer om die reden ook voor allerlei moeilijke klussen en commissies werd gevraagd.

Loopbaan

Dankzij de websites van Delpher (oude kranten) en 'Alle Groningers' (bevolkingsgegevens) is Siekmans werkzame leven heel aardig te reconstrueren. Bertus Fennema en ik hebben elkaar bij het zoekwerk daarnaar enige tijd aangevuld. Zo ontstond de volgende feitenreeks: Klaas Siekman, geboren te Hoogkerk in 1878, verloor zijn moeder op vijfjarige leeftijd. Hij en zijn broer Pieter werden, waarschijnlijk met hulp van een huishoudster, door hun vader grootgebracht. Van deze uit Den Andel afkomstige timmerman-aannemer kregen de broers het timmeren en metselen 'van huis uit' mee. Al vóór 1896, het jaar waarin hij 18 jaar werd en zijn diploma haalde, begint de reeks van advertenties en krantenberichten over aanbestedingen waarin of waaronder zijn naam vermeld wordt: 'Klaas Azn Siekman'.

*De jonge Klaas Siekman (1878-1963) en
zijn uit Noordhorn afkomstige vrouw
Derktje Stoit (1892-1966)
De foto moet omstreeks 1905 genomen zijn.*

*Tot nu toe is dit de enige bekende opname
uit de privésfeer van het echtpaar.
Vrijwel alle andere foto's waarop Siekman
staat afgebeeld zijn groepsportretten die bij
officiële gelegenheden werden gemaakt .*

Al lezend rijst het volgende beeld op: Klaas Siekman was een nijver man met een goed verstand. Dat blijkt al meteen wanneer hij op de avondschool een prijs krijgt voor zijn prestaties. Na het behalen van het diploma volgt hij samen met broer Pieter nog een cursus van Rijkswaterstaat*. Beiden slagen in 1904 voor het afsluitend examen van opzichter**. Kort daarna wordt Klaas benoemd tot tijdelijke opzichter bij het Waterschap Westerkwartier 'wegens voortdurende ongesteldheid van den heer Viets' (zijn voorganger). Let wel: er waren twaalf gegadigden voor deze functie. Op 5 maart **1905** volgde zijn vaste aanstelling door het hoofdbestuur van het waterschap. Deze functie, de basis van zijn bestaan, zal hij tot zijn pensionering in 1943 bekleden.

Waterbouwkundige

Vaak wordt vergeten dat Siekman behalve architect ook en misschien vooral weg- en waterbouwkundige was. Meestal lezen we terloops over deze werkzaamheden in de verslagen van raads- en waterschapsvergaderingen of we zien zijn naam staan onder de aanbestedingen van baggerwerkzaamheden of de bouw van een brug of een duiker. Zijn prestaties bij de aanleg van de weg van Waterhuizen naar Haren en later bij de bouw van de zogenaamde Hoornse Dijk tussen Paterswolde en Groningen leverden hem de nodige waardering en bekendheid op.

1933 Genodigden voor de feestelijke opening van de Hoornsche Dijk poseren bij het Stadsparkpaviljoen. Klaas Siekman (inzet) speelde een belangrijke rol bij de totstandkoming van deze voorganger van de Paterswoldseweg.

Leraar

Enkele jaren na zijn aanstelling organiseert Siekman in Zuidhorn het beroepsonderwijs voor schilders en timmerlui. De vakken (technisch) tekenen en rekenen maken de hoofdmoot van het programma uit. Beide vaardigheden zijn veelomvattend. Rekenen gaat over berekenen van afmetingen, maar ook over boekhouden en begroten en het maken van offertes. En bij het tekenen komen zaken als ruimtelijk inzicht, voorstellingsvermogen en natuurlijk tekentechnieken aan de orde. Ieder jaar verschijnen de advertenties waarin belangstellenden voor de (avond)cursussen worden opgeroepen om zich te melden. Evenals mededelingen over het aantal geslaagde cursisten. Ooit liet Siekman zich met enkelen van hen fotograferen op de bovenverdieping van de 'Tekenschool' die naar zijn ontwerp in 1909 aan de Gast verrees.

In 1943, bij zijn afscheid als directeur van de avondvakschool, spreekt ds. Bange lovende woorden over Siekmans betrokkenheid en inzet gedurende bijna 40 jaar.

Siekman met enkele cursisten. Tweede van links is de latere gemeente-opzichter Piet Lijffering. Het ziet er naar uit dat de foto werd gemaakt in een lokaal op de zolder van de tekenschool. Een andere mogelijkheid is dat het gezelschap zich in Siekmans kantoor bevindt op de bovenverdieping van diens huis aan de Gast.

Architect

Ondanks het feit dat het Waterschap Westerkwartier zijn werkgever was ontleent Siekman zijn bekendheid vooral aan de gebouwen die hij in de loop van de jaren (tussen 1905 en 1940) voor diverse opdrachtgevers ontwierp. De meest in het oog springende zijn de gemeentehuizen van Grijpskerk en Zuidhorn. Maar zijn oeuvre is schier onbegrensd; nog steeds worden er door zijn 'biograaf' Fennema tot dan toe onbekende panden aan de lange lijst van Siekmans scheppingen toegevoegd.

Waarom herken je 'een echte Siekman'?

Op deze vraag is maar één antwoord mogelijk: aan de oerdegelijke constructie. Een constructie die ervoor zorgt dat vrijwel elk pand dat hij ontwierp nog steeds in gebruik is, vaak in ongeschonden staat. Dit voor eigenaren belangrijke kenmerk is echter onbruikbaar voor de geïnteresseerde leek of professional die op zoek gaat naar Siekmans creaties. Die zijn trouwens niet alleen in de vroegere gemeente Zuidhorn, maar ook in de omliggende gemeenten te vinden. Wat maakt het herkennen zo lastig? Het antwoord: Siekman ontwikkelde geen

eigen stijl. Hij was veel meer een bouwkundige die zich oriënteerde op de ontwikkelingen, de smaak en de behoeften (de portemonnee) van zijn opdrachtgevers. Deze aanpassing aan de heersende opvattingen zie je ook terug in het ontwerp van de twee huizen die hij voor zichzelf liet bouwen. Het eerste aan de Gast vertoont kenmerken van de zogenaamde chaletstijl. Op het tweede aan de Burg. De Vrieslaan is de kwalificatie 'nieuwe zakelijkheid' misschien nog het meest van toepassing.

Woonhuizen van Siekman De Gast 44 (1907) en Burg. de Vrieslaan 2 (1926)

De wenkbrauwen van Siekman, of: 'zien wat je weet'

Zijn er dan helemaal geen aanknopingspunten voor de belangstellende kijker? Toch wel! Dat wil zeggen: hij kan vermoeden dat het pand waarvoor hij staat op de tekentafel van deze bouwmeester uit Zuidhorn is ontstaan. Maar hij moet zich wel driemaal bedenken en nader onderzoek doen voordat hij dat met gezag kan beweren. Soms denk je aanknopingspunten te hebben. Zo lijkt Siekman in de beginperiode (zo tot 1930) een voorkeur te hebben voor een bepaald type rollaag boven de ramen (de wenkbrauwen van Siekman). En ook zijn dakkapellen hebben een typisch trekje dat vaak terugkomt. Maar verder moet de beschouwer het hebben van zijn intuïtie. Bij het zien van een zekere gelijkenis tussen bekende en nog onbekende gevelindelingen, uitbouwtes en dergelijke. Een gelijkenis die het gevolg is van het feit dat de architect bij een nieuw ontwerp vaak gebruik maakte van eerdere tekeningen, die hij op onderdelen aanpaste.

De Gast nr 47 met de typische rollagen boven de ramen die Siekman in veel van zijn ontwerpen terugkeren, net als de dakkapel rechts met een gewelfde bovenrand.

Conclusie

De stijl van Siekmans ontwerpen verschoof dus in de loop van de jaren. Daarbij oriënteerde hij zich op de heersende stromingen. Met één belangrijke constante: de door hem getekende en aanbestede huizen vallen op door hun **degelijkheid**. Het is bekend dat hij metselaars en timmerlieden hun werk over liet doen en bijvoorbeeld een muur omver liet halen als hij niet tevreden was met het resultaat.

De aannemers die voor hem werkten waren zich daar terdege van bewust. Toch schijnt de grote Siekman zich bij het ontwerp van zijn eigen huis aan de Burg. De Vrieslaan verrekend te hebben. De garage bleek te kort bemeten voor zijn Oldsmobile. Daarom liet hij het *onderste deel* van de achterwand een halve meter richting keuken 'verplaatsen', zover dat de neus van de auto eronder paste.

Dit zou de verklaring zijn voor de merkwaardige 'deuk' in de garagemuur, aldus Rispens, de latere eigenaar van het huis.

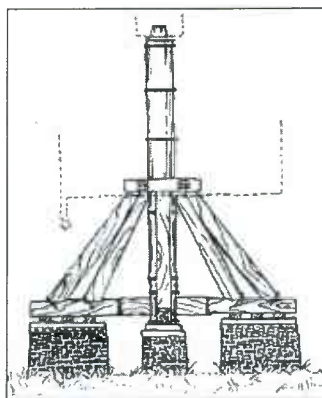
Voor het antwoord op de eerdere vraag: Staan we hier nu voor een echte Siekman? hebben we echt een inventarislijst nodig. Bertus Fennema zal ons over niet al te lange tijd een compleet overzicht verschaffen van het oeuvre van Klaas Az.

**Het is interessant om te zien, hoe Siekman en andere tijdgenoten dankzij hun intellect en ambachtelijke opleiding carrière maakten. Het was een tijd waarin werd gegraven, gebouwd, en gemechaniseerd. En waarin nieuwe beroepsgroepen opkwamen.*

*** Klaas Siekman en zijn broer Pieter waren beiden getrouwd maar hun huwelijken bleven kinderloos.*

De standermolen van Zuidhorn

In de Molenstraat te Zuidhorn, vroeger heette het buurtje Klein Frankrijk, stond tot 1910 een korenmolen van het type standermolen. Deze molen wordt al vóór 1406 in archiefstukken genoemd. Op grond van het feit dat dit jaartal in de molen was aangebracht, wordt hij meestal gedateerd in 1492.

Boven: De stander, een zware verticale houten spil, waar het bovenhuis van de standermolen op rust en die geschoord wordt door vier zware balken.

Links: De bekende (kleuren) Ansichtkaart van de Zuidhorner molen. Met rechts nu Molenstraat nr 29.

De standermolen

Ooit stonden in de stad Groningen en in de provincie 165 standermolens, een in het midden van de vijftiende eeuw ontstaan molentype. Typerend voor een standermolen is het feit dat het complete molenlichaam in de wind wordt gezet om te kunnen malen, niet alleen het bovenste gedeelte zoals bij

een bovenkruier, een in de zeventiende eeuw door Jan Adriaensz. Leeghwater ontwikkeld molentype. Vóór 1656 zijn in stad en provincie Groningen geen bovenkruiers gebouwd. Standerdmolens zijn lastiger te reguleren bij onregelmatige wind, het ging met name bij storm wel eens mis, omdat de molen dan op hol sloeg.

Om voldoende wind te kunnen vangen stond een standerdmolen meestal op een verhoging, de molenberg. De molenkast rustte op een 'standerd', een zware stam van 60-80 cm dik, aan de onderkant geschoord met dikke balken. Een 'stormpen' verhinderde het kapseizen of wegglijden van de molenkast. Standerdmolens waren altijd korenmolens.

De molenreductie van 1628

Niet alle standerdmolens waren rendabel en er werd ondanks de strenge straffen die daarop stonden (verbanning, boete, geseling) op tamelijk grote schaal gefraudeerd met de betaling van 'het gemaal', de belasting op het malen van graan. Daarom vaardigden provinciale Staten van Stad en Ommelanden op 12 augustus 1628 een resolutie uit, waarin werd aangekondigd dat het aantal standerdmolens in Groningen zou worden teruggebracht van 109 naar 73. Dit zou het rendement van de overblijvende molens verhogen. Bovendien werd bij elke molen een controleur (*chercher*) aangesteld, die toezicht op de betaling van belasting moest houden. In het Westerkwartier werden de molens van Enumatil, Kommerzijl, Feerwerd en Den Ham afgebroken. De molen van Zuidhorn mocht blijven. Waar veel molens werden vervangen door een bovenkruier, is de molen van Zuidhorn tot de afbraak in 1910 een standerdmolen gebleven.

De sarrieshut van Zuidhorn

De *chercher* had dus tot taak toezicht te houden op de belastingbetaling en zo fraude te voorkomen. Dit Franse woord, afkomstig van het Oudfranse woord *sarchier*, dat belasten betekent, is door de Groningers verbasterd tot *sarries*. Voor deze ambtenaar werd in de nabijheid van de molen een huis gebouwd, de *sarrieshut*. In 1630 werd door de Staten een bestek gepubliceerd, waarin te lezen was hoe een sarrieshut eruit moest zien.

Het graan werd door de boeren gebracht met paard en wagen. Men moest zich melden bij de *chercher*, die de belasting berekende en de betaling in ontvangst nam.

Standerdmolen met sarrieshut (rechts) te Zuidhorn, ca. 1908

Daarna kreeg de brenger van het graan een geleidebiljet (cedulle) en mocht het graan worden gemalen. Graan voor veevoer was vrij van belasting. Het werd gemengd met bonen en er werd een lepel zand door gemengd om het ongeschikt te maken voor menselijke consumptie.

De *sarrie* was vaak niet echt geliefd in het dorp, getuige het rijmpje: 'De bakker, de mulder en de sarrie, 't is aalmaal ain pakkelarrie' (van hetzelfde laken een pak, lood om oud ijzer). In 1855 is de belasting op het malen van graan opgeheven.

De sarrieshut van Zuidhorn stond ten zuiden van de molen, aan het sarriespad, vroeger 't Lutje Padje genoemd.

In 1877 kocht Abel van der Sluis de sarrieshut. In het boekje *Herinneringen aan Zuidhorn* nam J. de Wit een beschrijving van het huis op:

Het huis had enorm dikke muren, het vroor binnenshuis nooit, er was slechts één woonkamer met twee bedsteden. Daartussen bevond zich een grote kast en een smal kastje voor kleingoed. Als afscheiding ertussen zat een zwaar eiken schot. Als je de voordeur instapte, stond je direct in het achterhuis en in dit achterhuis rechts om de hoek een regenput. In de zolder zat een luik,

waardoor je met een ladder op zolder kon komen. Aan de noordzijde bevond zich de voordeur, met aan de linkerkant twee ramen en aan de rechterkant één raam. Aan de oostzijde zat oorspronkelijk één raam, aan de westzijde een blinde muur, en aan de zuidzijde, recht tegenover de voordeur slechts één deur, de achterdeur. Door de familie van der Sluis werd er aan de oostzijde een raam bijgemaakt, omdat het in die hoek van de kamer altijd donker was, terwijl er in de loop van de jaren aan de zuidzijde een keuken werd aangebouwd.

In de muur van elke sarrieshut werd een gevelsteen gemetseld met het wapen van de provincie Groningen en de spreuk: *Sauve garde* (bescherming, beveiliging). Dit Franse woord werd vaak verbasterd tot *Selve gerde*. De gevelsteen van de sarrieshut van Zuidhorn is ooit geplaatst in de trouwzaal van het oude gemeentehuis. Nu is dit gebouw in gebruik als horecagelegenheid. De steen is niet meer aanwezig. Er zijn nog enkele sarrieshutten bewaard gebleven in de provincie Groningen: Leermens (ook het interieur is bewaard), Uithuizen (oude situatie bewaard), Uithuizermeeden, Zandweer, Harenmolen en Oostwold. In Niehove staat aan het Molenpad een woning die misschien heeft gefunctioneerd als sarrieshut.

De afbraak van de standermolen van Zuidhorn

Op 11 november 1910 werden de molen en de sarrieshut van Zuidhorn beschadigd door storm. In het Nieuwsblad van het Noorden van 13 november 1910 stond het volgende bericht:

Zuidhorn: 11 Nov. Gisteren is door een hevigen rukwind de bekende oude standermolen van den heer P. Bakker alhier deerlijk gehavend. De molen is reeds zeer oud. Jaartallen als 1492, die men van binnen in den molen aantreft, geven duidelijk te kennen dat hij reeds vier eeuwen telt. Deze oude molen geraakte gisteren van den pal en begon hevig te draaien, doch verloor spoedig een der vier wieken, die terecht kwam op het huis van den heer A. v.d. Sluis, dat gehavend werd in het dak.

In zijn val sloeg een stuk balk en een deel der fundering weg, zoodat de molen thans slechts op twee balken rust. Een menigte latten en borden vlogen gedurende dit onheil door de lucht. Al de latten die zich aan de wieken bevonden heeft de molen verloren. Wanneer de molen onder de hamer des slopers valt, zal allicht het oudste gebouw van Zuidhorn en tevens een typisch gebouw vallen.

De molen was dus zo zwaar beschadigd, dat hij is afgebroken. Wat zou het mooi zijn als in de Molenstraat nog het fraaie ensemble van molen en sarrieshut zou bestaan! Maar ook de sarrieshut werd in 1953 afgebroken.

Portret van Geert Reinders, die ooit molenaarsknecht was in Zuidhorn.

Een bijzondere molenaarsknecht

Omstreeks 1755 was Geert Reinders, bijgenaamd 'de enter', molenaarsknecht op de standermolen van Zuidhorn. Zijn vader Reinder Geerts was molenaar op een houtzaagmolen in Aduarderzijl. Van hem had Geert het molenaarsvak geleerd. In de notulen van de kerkenraad van de Hervormde Kerk van Zuidhorn is beschreven hoe Geert Reinders in een affaire met de dochter van dominee Costerus werd betrokken. Daarover heb ik uitvoerig geschreven in de HKZ-periodiek van december 2016 (zesde jaargang nr. 2).

Geert Reinders is beroemd geworden omdat hij als eerste begon met het inenten van vee tegen de runderpest. Zo werd hij min of meer de grondlegger van de immunologie. Later werd hij boer op een boerderij tussen Garnwerd en Winsum en was hij ook actief in de politiek.

Dal van de Oude Riet, wie kent het niet?

In de vorige aflevering van het periodiek van de Historische Kring Zuidhorn (jaargang 9 nr 2, december 2019) was een informatief stukje opgenomen over de activiteiten van het Samenwerkingsverband van alle (veertien) historische verenigingen in het Westerkwartier. Een van die activiteiten van de SHVW was haar deelname in het 'Platform Oude Riet', een actiegroep die ijvert voor de rehabilitatie van dit oude stroomdal, dat door alle voormalige gemeenten in het Westerkwartier loopt. Inmiddels valt al weer iets meer te vertellen over de voortgang van de Platformactiviteiten, want ondanks de coronacrisis gaat het werk wel door. Het is misschien aardig iets meer te vertellen over die Oude Riet zelf en over wat we precies bedoelen met die 'rehabilitatie'. Want de kop boven dit stuk suggereert dat de Oude Riet net zo bekend is als Zwarte Piet, maar dat is natuurlijk helemaal niet zo, integendeel. Daarom is die rehabilitatie nu juist zo noodzakelijk.

Van bron tot monding

De bron van de Oude Riet bevindt zich bij Trimunt, ten westen van Marum. Hier is het een veenrivier, eigenlijk gewoon een van de vele geulen waarlangs het hoger gelegen Drents Plateau sinds de IJstijden afwatert richting Waddenzee. Tussen Balktil en het Kret werd de Oude Riet of het Oude Diep (vroeger Oude Aa) later gekanaliseerd als Dwarsdiep. Tussen 't Kret en het Hoendiep heette het eerst Oude Maar, later Matsloot. Verderop bij Enumatil en rond Noord- en Zuidhorn manifesteert het dal zich door dichtslibben en bedijken tegenwoordig als een verhoging (een inversierug) in het landschap. Dat lijkt misschien vreemd, maar het komt veel meer voor. Na bedijking overstroomt een rivier bij hoge waterstand niet meer het hele omringende landschap en zet alleen maar meer slib af tussen de dijken en niet ernaast. Zo hoogt ze haar eigen 'bed' op en valt er uiteindelijk af. Resultaat: een rug met een of twee stroompjes langs de kanten. Ten noorden van Noordhorn loopt de Oude Riet vervolgens weer in haar oorspronkelijke bedding en is opnieuw als een riviertje te herkennen. Ten noorden van Niezijl vervolgt zij haar loop als Kommerzijlsterriet om uiteindelijk bij Lammerburen (bij het gemaal Elektra) in het Reitdiep uit te monden.

De benedenloop van de Oude Riet is heel anders gevormd dan de bovenloop. Als gevolg van inbraken van de Lauwerszee tussen de zevende en elfde eeuw heeft het oorspronkelijk smalle beekdal van de veenrivier Oude Riet zich hier

enorm verbreed en werd het een getijdenrivier die diep het Westerkwartier binnendrong. Aanvankelijk kwam de Oude Riet dichterbij de Lauwerszee uit, maar later is de uitmonding naar Elektra gegraven.

Invloed Oude Riet op het landschap

Als je ernaar zoekt, eerst op de kaart en dan langs de weg, is het dal van de Oude Riet op heel veel plaatsen bereikbaar, zowel te voet als met de fiets of de auto. Het zijn vaak ook hele mooie plekjes, waar je een prachtige en dankbare blik op het omringende landschap kunt werpen, een landschap dat ook in belangrijke mate door deze zee-arm is gevormd.

Auwematil over de matsloot (de vergraven Oude Riet), tussen Pasop en de wegsplitsing Zuidhorn/Niekerk en Enumatil

Die speelde daarbij meerdere rollen. Ze diende de afvoer van het water in het Zuidelijk Westerkwartier, maar verzorgde ook de aanslibbing van vruchtbare kleigrond in het Noordelijk Westerkwartier (Middag Humsterland). Daar gaf ze door haar kronkels ook vorm aan de karakteristieke blokverkaveling. En in het Zuidelijk Westerkwartier is in de tijd van de veenontginning ook het nederzettingsspatroon (de plaatsen waar de dorpen ontstonden) mede bepaald door de loop van de Oude Riet. Men werkte bij de ontginning immers vanuit de rivierloop.

Als de percelen ongemakkelijk lang werden verplaatste men (zo'n beetje om de vijftig jaar) de boerderijen verder landinwaarts, tot ze een definitieve plek kregen op de zandruggen van Langewold en Vredewold. Zo ontstonden de dorpenreeksen die daar nu nog liggen.

Dallandschap Oude Riet: ontbrekende vijfde 'vinger'

Ook al is de Oude Riet dus onmiskenbaar een van de landschapsvormende elementen in het Westerkwartier, en ook al is haar dallandschap nog zo mooi en interessant, het is tegelijk heel erg onbekend. Waarom weet iedereen af van het dal van de Hunze en van de Drentse Aa, dat je daar zo mooi kunt wandelen en dat er van alles aan wordt gedaan om de oorspronkelijke schoonheid van die rivierdalen te herstellen? En waarom kennen dan maar zo weinigen het rivierdal van de Oude Riet? Tussen de stromen van de Lauwers, de Hunze, de Drentse en de Westerwoldse Aa is de Oude Riet eigenlijk de ontbrekende 'vijfde vinger' in het oude afwateringspatroon van het Drents Plateau naar de Waddenzee. Dat mag iedereen wel weten. Het Platform Oude Riet beoogt de bekendheid van het dallandschap van de oude rivier te vergroten en waar mogelijk de kwaliteit ervan te verbeteren, zodat niet alleen de inwoners van het Westerkwartier zelf, maar ook bezoekers van elders er meer van kunnen genieten. Toerisme is een belangrijke kans voor het regionale bedrijfsleven, die nog te weinig wordt benut. Verspreid door het dalgebied liggen wel honderd bezoekwaardige plekken, de 'Parels van het Westerkwartier'! Het Platform mikt niet echt op allerlei ingrepen om het landschap in zijn oorspronkelijke vorm terug te brengen, want dat zou al gauw op gespannen voet komen met de landbouwbelangen, vooral in Middag Humsterland. Maar er kan veel worden gedaan met speciale evenementen, met informatieborden en gemarkeerde routes, en soms is het op eenvoudig wijze mogelijk de voorstelbaarheid van de vroegere rivierloop beter in beeld te brengen.

Masterplan

Het Platform Oude Riet, dat in mei 2019 voor het eerst bijeen is geroepen, probeert in samenspraak met andere op het landschap betrokken bedrijven en organisaties een programma van activiteiten op gang te brengen voor de beoogde 'rehabilitatie' van het dallandschap. Allereerst moet er een 'masterplan' gemaakt worden, met een duidelijke visie op de landschapsontwikkeling, met concrete streefdoelen, en een programma van activiteiten. Plan en visie moeten goed aansluiten op de plannen van de 'buurgebieden' aan de noord- en zuidkant. Aan de noordkant is dat het gebied Middag Humsterland, waar de Oude Riet ook doorheen stroomt, maar dat een eigen gebiedsvisie heeft, met ook (sinds november 2019) een eigen

‘gebiedsraad’ om daaraan te werken. Aan de zuidkant stroomt de Oude Riet door een deel van een heel groot veengebied dat zich ten zuiden van de stad Groningen uitstrekt vanuit het Zuidelijk Westerkwartier helemaal tot aan het Schildmeer. Die zone is de ‘achtertuin’ van de stad Groningen. Op de overgang van hoog naar laag is hier een zeer gevarieerd en veelzijdig landschap ontstaan. Het is een veengebied, maar ook een natuurgebied en een gebied voor natuurinclusieve landbouw, een waterwingebied en een recreatiegebied. En last but not least een gebied met veel historisch erfgoed. Voor deze bijzondere zone is (door de Gebiedscoöperatie Westerkwartier) het plan ‘Groeningen’ ontwikkeld. Ook daarop moet het masterplan van het Platform Oude Riet goed aansluiten.

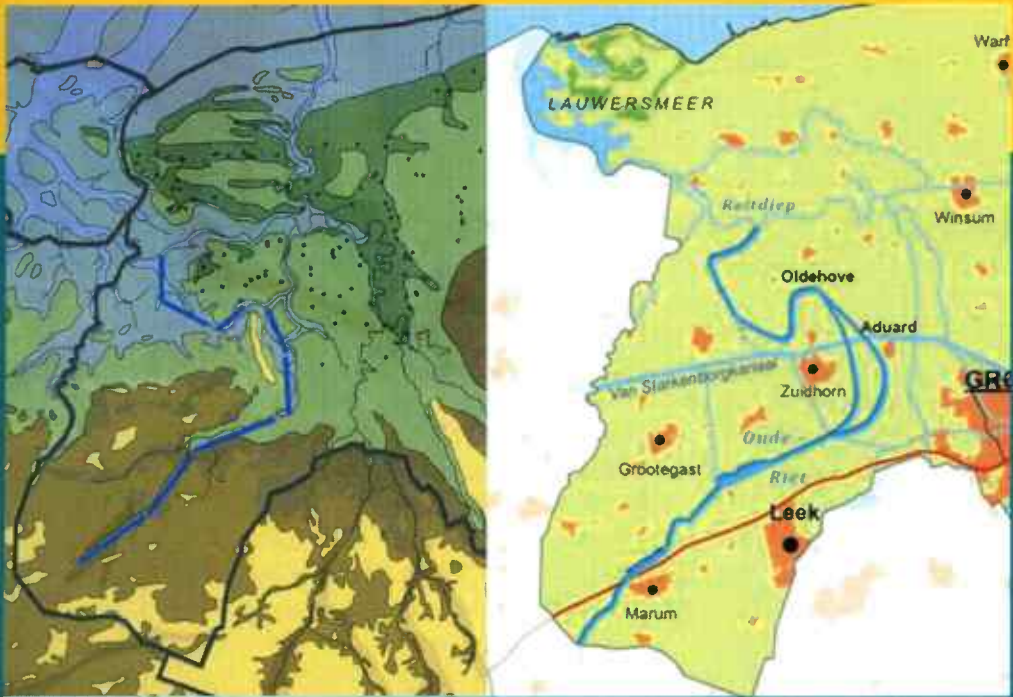
Eind vorig jaar heeft het Platform Oude Riet gepoogd bij de provincie een subsidie te verwerven voor het laten schrijven van een masterplan, maar dat is net mislukt. Het ging hier om het provinciale programma voor Erfgoed, Ruimtelijke kwaliteit en Landschap. Daarvoor moest een korte presentatie worden gehouden (een zogenaamde ‘pitch’) voor een jury en ‘publiek’. Dat publiek bestond uit de indieners + aanhang van een dozijn andere plannen die mochten ‘pitchen’. Het verhaal van de Oude Riet werd door de jury (dat waren de gedeputeerden plus nog een deskundige) wel gekozen, maar kwam bij het publiek net enkele stemmen tekort. Het stemmen ging elektronisch en later bleek dat de stemming wel enigszins was vervalst, doordat er ook mensen hadden meegestemd die niet eens aanwezig waren maar stiekem van elders hadden ingelogd! De schurken zijn overal, ook online. Maar we zitten niet bij de pakken neer. Inmiddels is in samenspraak met de gemeente Westerkwartier al weer een volgende subsidieaanvraag ingediend, bij de Regio Groningen-Assen, en heeft de centrale werkgroep van het platform het schrijven van het masterplan nu zelf ter hand genomen. Wij houden u op de hoogte van de voortgang!

Namens de Werkgroep Oude Riet

Tentoonstelling over de Oude Riet

Het bekende Wierdenmuseum in Ezinge zal dit jaar zijn zomertentoonstelling wijden aan de Oude Riet! Oorspronkelijk was deze expositie gepland van april tot september, maar de coronacrisis maakte de opening in april onmogelijk. Naar alle waarschijnlijkheid zal de uitgestelde opening eind juni alsnog plaatsvinden.

Stroomdal Oude Riet in Gemeente Westerkwartier

Links het West Groningse kustgebied omstreeks het jaar 800. Rechtsonder is de Hondsrug zichtbaar. In het Zuidelijk Westerkwartier (linksonder op de kaart) stroomt de Oude Riet eerst van West naar Oost. Daarna buigt ze om de glaciale rug van Noord/Zuidhorn heen, die op de kaart duidelijk als een langgerekt 'eilandje' is te herkennen. Voorbij Noordhorn stroomt de Oude Riet dan de andere kant op, naar het Westen en dan naar het Noorden, om uit te monden in het Reitdiep bij Elektra.

Rechts de huidige loop van de Oude Riet. De rivier is wat breder getekend, maar is in werkelijkheid veel smaller dan het Reitdiep. In het veld is het rivierdal niet overal even goed te zien. Maar als je de gedetailleerde wegenkaart van het Westerkwartier bekijkt vind je tal van plekken waar je zelfs met de auto, en zeker met de fiets, het dal kunt benaderen. Op bepaalde plaatsen kun je er wel een heel eind langs lopen.